

38. Iłża

Iłża leży w dolinie rzeki Iłżanki na pograniczu Gór Świętokrzyskich i Niziny Mazowieckiej. Iłża istniała już w okresie wczesno-średniowiecznym. Prawa miejskie uzyskała w 1239r. Najstarszym zabytkiem Iłży są **ruiny zamku**

biskupów krakowskich z górującą nad miastem **basztą z XIV w.** Jego wzniesienie przypisuje się **biskupowi Janowi Grotowi**. Miało to miejsce w latach 1326-47. Około 30 lat później zamek został rozbudowany przez następnego biskupa Floriana z Mokrska. Jemu też przypisuje się obwarowanie miasta i zamku kamiennym murem. Zamek wzniesiono na szczycie stromego, naturalnego wzgórza wyraźnie dominującego nad miastem. Najstarszym elementem zamku iłżeckiego jest kamienna, cylindryczna wieża połączona z obwodem warownym. Pełniła funkcję ostatniego punktu obrony. Wejście do wieży prowadziło wewnętrznymi schodami znajdującymi się od strony północnej następnie po zewnętrznym ganku wchodziło się do niej od strony zachodniej, kilka metrów powyżej poziomu dziedzińca. Wjazd do zamku znajdował się od strony zachodniej. Dodatkowym wzmocnieniem obronności był też prawdopodobnie znajdujący się tu drewniany podnoszony most. W kolejnej fazie rozbudowy zamku średniowiecznego /pierwsza połowa XV w./ wzmocniono przede wszystkim ten element. Wjazd do zamku prowadził wzdłuż zachodniego muru. Most oparto na filarach wykonanych z kamienia, które stopniowo wznosiły się po skłonie by na końcu pod kątem niemalże prostym skierować się do bramy podnoszonym przesłem. W tym też czasie wybudowano dom mieszkalny od strony północnej oraz wykonano zabudowę wokół dziedzińca. Następne większe przebudowy rozpoczęły się na początku XIV w. za biskupa Jana Konarskiego, by za czasów **biskupa Filipa Podniewskiego** przekształcić zamek w **renesansową warownię**. Rozebrane zostały gotyckie zabudowania. Zastąpiono je regularną zabudową widoczną na najstarszych zachowanych przekazach ikonograficznych. Około 1560 roku dotychczasowe przedzamcze otoczono murem obwodowym przekształcając je tym samym w zamek dolny. Od strony zachodniej wzdłuż wzniesionych w XV wieku filarów mostowych

zbudowano mur kurtynowy. W trakcie kolejnej rozbudowy w połowie XVII wieku przeprowadzono prace wiążące się z umocnieniem fortyfikacji oraz zabudową przedzamcza. W tym okresie zbudowano kurtynę północną i kolejną basteję w narożniku północno-zachodnim. Na zamku zachodnim /przedzamczu/ ulokowano siedzibę starosty zamkowego oraz służby. Pobudowano tu stajnie oraz budynki gospodarcze. Główne jednak prace skoncentrowano na rozbudowie i upiększeniu zamku górnego. Jak widać na przekazach ikonograficznych dom duży oraz wieżę wjazdową zwieńczono attyką. Wieża główna w narożniku wschodnim przykryta została bogato rozczłonkowanym blaszanym hełmem. Główne wejście do pomieszczeń zamku górnego wiodło z wzmiankowanej już bramy wjazdowej. Na parterze zlokalizowano pomieszczenia gospodarcze i administracyjne. Funkcje reprezentacyjne przejęło piano mobile. Wnętrza były bogato dekorowane. Dekoracja objęła ściany, sufity, otwory drzwiowe i okienne, wejścia artykułowane były murowanymi portalami. Nad bramą wjazdową umieszczono kaplicę z oknem skierowanym w stronę miasta. Okno to umożliwiało słuchanie mszy przez mieszkańców miasta. Tak rozbudowana rezydencja biskupów krakowskich pomimo **zniszczenia** dokonanego w czasie **Potopu Szwedzkiego** przetrwała do II połowy XVIII wieku. Od tego czasu leżący najdalej na północ od Krakowa zamek, był coraz bardziej zaniedbywany. Ostatniej naprawy zamku dokonano w 1782 roku wymieniając dach oraz remontując kapliczkę na zboczu wzgórza zamkowego. W 1789 roku na mocy postanowienia Sejmu Czteroletniego dobra biskupów krakowskich skonfiskowano na rzecz Skarbu Państwa. Zamkowe oficyny stopniowo wydzierżawiano, użytkując tylko niewielką jego część. W 1791 roku spłonęła brama wjazdowa i siedziba starosty. Po rozbiorach zamek stał się własnością państwa austriackiego i urządzono w jego ruinach lazaret. Po wyjściu wojsk austriackich na zamku urządzano zabawy. W trakcie jednej z nich wybuchł ogromny pożar, który dopełnił dzieła zniszczenia. Pożar strawił wszelkie pozostałości ruchomego wyposażenia. Część elementów budowli rozebrano wówczas gdyż groziły zawaleniem. Ostatni lokator opuścił zamek w 1812 roku. Od tego czasu zamek stał się terenem pozyskiwania budulca dla miasta. O skali tego procederu świadczy umowa między Rządem a Lewieniem Sunderlandem - właścicielem ilżeckiej fabryki fajansu zezwalająca mu na czerpanie budulca z ruin. Nie przeszkodził temu nawet nowy właściciel książę Tadeusz Lubomirski, który zakupił zamek a następnie przekazał go na rzecz Towarzystwa Opieki Nad Zabytkami Przeszłości, które miało rozpocząć jego odbudowę. Zanim się ona rozpoczęła zamek ponownie ucierpiał podczas działań wojennych w trakcie I Wojny Światowej a następnie w trakcie Kampanii Wrześniowej w 1939 roku (8-9 wrzesień Bitwa o Iłżę). Zniszczeniu uległa wówczas przede wszystkim wieża służąca za doskonały punkt obserwacyjny. O dawnej świetności zamku świadczą ludzie, którzy tu mieszkali i przebywali. Na zamku częstymi gośćmi byli królowie polscy. W

1410 roku po raz pierwszy **gościł na zamku Władysław Jagiełło** w trakcie podróży w towarzystwie hrabiego sycylijskiego Hermana. Był tu następnie w 1411, 1420r wraz z poselstwem cesarskim, 1424 oraz 1432 roku. W 1501 roku **odwiedził liżę Aleksander Jagiellończyk** a 10 lat później **król Zygmunt Stary** wraz z dostojnikami królewskimi i magnatami. W 1607 roku odpoczywał tu **Zygmunt III**. W 1637 roku na zamku w liży poznał **Władysław IV** swoją przyszłą małżonkę Cecylię Renatę. Do schyłku XVIII wieku zamek był też siedzibą starosty klucza dóbr liżeckich i pełnił rolę ważnego centrum administracyjnego.